

EGY SZÁZ FORINTNYI TEMPLOM-ALAP TÖRTÉNETE.

I.

BUDAPEST, 1886. JAN. 8.

Ezelőtt másfél évvel — tán kettővel is — kebli egyháztanácsi végzés következtében én is átvettem budapesti egyházunk leendő templom-építési alapjának létesítésére tervezett egy könyvecskét a végre, hogy jóembereimet s barátaimat, mikor én is érkezem, őket is föltalálom, megkeresve, az istenes és magyar nemzeti célra adakozásra kérjem fel. A könyv czime megmondja rendeltetését: „*Gyűjtő könyvecske a budapesti unitárius templom-alap javára befolyó kegyes adományokról . . . 30 szám*, (latinul van írva: *Nro*, de én azt rossznak tartom, mert nem magyar kifejezési alak, s úgy írom ide, a mint magyarnak kötelessége). Gyűjtés végett kiadatott *J a k a b E l e k* urnak, (itt is van elől egy üres czim, a mit sohasem szerettem, másokhan is sokszor megróttam, tehát magam irván magamról, elhagytam.) mint főgyűjtőnek és megbizottjának, mit az egyházközség pecsété igazol. Itt, jobbról, a rányomott kék festékű pecsét: *U n i t á r i u s E g y h á z k ö z s é g B u d a p e s t e n*. Az első lapon belől: „*Megbizások*“, a 2-ik lap első fele üres, belső felén ez áll: *Értesítő*.

Az adományozott összegnek megfelelő szelvények leszakittatván, nyugta gyanánt az adakozónak átadandók.

A belső féllap megfelelő hasábjára az adakozó neve felirandó; de ez az adakozó kívánatára el is maradhat.

Az adományok a főgyűjtő által, a könyv számának megjelölése mellett, havonként postautalvánnyal *Végh József* egyházi pénztárnokhoz (Budapest, I. kerület, vár, uri-utca 24. sz. I. emelet) küldendőek be és általa nyilvánosan is (értetik a „*Keresztény Magvető*“ czimú unitárius havi egyházi irat) nyugtázatni fognak.

Az utolsó pénzküldeménynel egyidejűleg a *Gyűjtő* könyvet, a netán megmaradó (ki nem szakított) szelvényekkel együtt ugyancsak a fennevezett pénztárnoknak kérjük elküldeni.

Ezután van 100 32-ed rétű kis levél, mindenike egy osztrák-magyar értékű forintot képvisel; egyik lapján öt vonal, 10 és 20 krajczárt tevő adakozásra osztva és be is vágva, melyek együtt egy levelen 1 forintot tesznek, középen sűrűn átluggasztva az egész levél összefügg, s kiki beirván elébb nevét 10 vagy 20 krajczáros egy vagy több szelvényre, azt, vagy ha egy egész levelet átvesz, átírja

az egész oldalra terjedőleg, s az egészet kiszakítva, magához veszi; a szelvény az adakozók, a könyvecske hiányzó levél-része az egyházat biztosítja visszaélés ellen.

Czélszerű, okos találmány; Székely Ferencz m. kir. főállamügyési helyettes gondolata és indítványa, a ki e tekintetben egész egyházunkban első helyen áll buzgóság és elért siker tekintetében. A mint értesültem, már 11 darab könyvet gyűjtött tele, tehát a templomépítésre a legnagyobb összeget (1100 frtot) maig az ő lelkes igyekezetének s erélyes fáradozásának köszönhetjük. Különbösen is ez a férfi mindnyájunk tiszteletét érdemli. A nagy értékű felséges templomhely megnyerésére, kimérésére, formászerű hivatalos átadására ő munkálkodott legtöbbet. Az építendő templom tervét és rajzát, az egyházközség felkérésére, mérsékelt munkadíjért ő készítette el, később átalakította, szóval: budapesti egyházunk érdekét mindenben ritka készséggel és tapintattal s látható sikerrel mozdítja elé. Az isteni tiszteletről ritkán marad el, énekes könyv kezében s igaz vallásos komolyság férfias arczán; pedig hivatali állása magas és munkás erejére rendkívül nagy szükség van ott is. Mennyire ment volna eddig templom-ügyünk, ha azok, kiknek ezért tenni és áldozni köteleességök, mind ily buzgón teljesítik vala azt! De van olyan, a kit nem érdekel pap, templom, egyház. Egyik felje sem megy, a másik hivatalával, a harmadik privát ügyeivel, a negyedik a templomozási hely távolságával s a gyűjtés nehézségeivel menti magát. Menti, de ki nem menti. Közöny az oka ennek s közérzés- és közszellemhiány. Székely Ferencz példáján okulhatnánk s javulhatnánk mindnyájan!

Ez érdemlett megrovás alá magamat is beleértem. De most örvendek, hogy kissé megjobbitottam magamat s egy könyvecske-m száz forintjával nyilvánosan beszámolhatok.

Nagy dolog volt nekem időt juttatnom arra, hogy ahoz a 97 adakozóhoz el is jussak, otthon is találjam. Volt olyan, a kit 4—5-ször kerestem, volt oly napom, hogy alig kaptam 2—3 forintot. Pedig Buda és Pest sok mértföldet tevő területen fekszik. És néha egy postaállomást jártam meg 50 krért vagy 1—2 forintért, most, mikor egy igénytelen munkám nappalomat, éjjemet, minden testi erőmet s legjobb lelki képességeimet kívánja meg. De ha későn is, megtettem, mert közügy, s szolgálni azt becsületbenjárónak tartom. Szégyenlettem volna a buzgók sorából kimaradni.

Megvallom, hogy sok gyönyört okozott fáradságos vállalatom. Igen, vállalat, még pedig kockázattal járó vállalat volt, a mibe kezdtem; mert csaknem egy év múlva kezdhettem hozzá a gyűjtéshez, mikor már mások elszedték előlem az adakozásokat. Hánytól hallottam: Sajnálom, uram, de már adtam ennek meg ennek! Mások előmutatták szelvényeiket. Némelyek másféle czélra gyűjtő könyveiket ajánlták föl vízontaláírásra. Természetesen alá kellett írnom, hogy ők is irjanak nekem. Izgattam az unitarismus mellett; elbeszéltem, mily hajban vagyunk, hogy nincs templomunk, mily költséges dolog, hogy minden templomozáskor a helyért 10 forintot, télen

fütésért három frtot, az énekeseknek 5 forintot kell fizetnünk; elmondottam, hogy mi unitáriusok mind magyarok vagyunk, egy hiv nemzeti érzelmű egyházzal akarjuk szaporítani a főváros sok nem-magyarral tarkított népességét; fölfejtettem, hogy mi elszakadtunk a kis Erdélytől, hitrokoninktól és testvérinktől, s most oltárt akarunk emelni az egyetlen egy Istennek a magyar műveltség királyi székvárosában, osztozni kívánunk a nemzet azon nemes, nagy és jogos küzdelmében, hogy a magyar államot a második évezred alatt végkép megszilárdítsa. Felemlítettem kis számunkat s a félelmet, hogyha nem tudunk építeni, a telket veszíthetjük el, mert öt év alatti fölépítéshez van kötve a nemes város nagylelkű adománya. És még sok más érvet is használtam. Nekünk jogunk van — mondám nem egy helyen — a hitfelekezetek gyámolításához; mert az unitárius minden nemzetiségűt és hitűt segít, a ki hozzá folyamodik. Hozzám például rendszeren eljönnek az irgalmas szerzet perselyhordozói, s én nem tagadom meg a tehetségemhez képesti segílyt. Eljönnek kéregető apácák, a kiknek szintén juttatok kevesemből. Mig Kolozsvárratt laktam, évről-évre fölkerestek az eperjesi kéregető diákok, üres kézzel el nem eresztettem egyszer is. És még más módon is igyekeztem megnyerni, a kiket fölkerestem. Csak egy hatost, vagy nagy uraknál egy forintot kértem, pedig tudtam, hogy tizet adhatnának. De számba vettem, hogy 4—5 hatost és egy forintot könnyebben adhattak. Adtak is, köszönettel ismerem el, hogy egész gyűjtésem ideje alatt csak három tagadta meg kérésemet. Egyik azt mondotta: „Bocsásson meg ön, de én semmi effélére nem adok. Imádkozzanak a papok másokért, én magam vagyok magam papja.“ Nem írom le, mit jegyeztem meg rá. De megemlítem az esetet, hogy lássék: milyen kinövései vannak a műveltségnek. A másik azzal tért ki kérésem elől: „hogy a terményeknek nincsen ára, nem tudja szükségait fedezni. Majd tán januárban vagy februárban adhat, keressem fel akkor...“ Miniszteri tanácsos, nagybirtokos ember. Csak a nemrég alakult Pallas című könyvkiadó társulatban számos részvénye s nagy osztaléka van. Elmegyek-e még egyszer hozzá, nem tudom. A harmadik azzal mentette a nem-adhatást, mutatva nekem az épületrajzokat és terveket is, hogy ekklezsiái rendkívül romlottak, azoknak kell hogy most egyszerre három templomot építtessen. „Nézze igazgató ur — mondá nyájasan — ez a költségvetés 30.000, az a másik 35.000, a harmadik 20.000 forintomat viszi el. Meg kell csináltatnom, mert esekednek érette hiveim. Ugyebár, ugy látja ön is?!“ „Valóban ugy van — mondám én — de magasságod végbevihetné ez igazán magasztos szándékát akkor is, ha a fővárosi unitárius templomra adna bár csak egy forintot! Csak egyet kérek, s azzal előmutattam könyvecskémet, leginkább a példaadásért, hogy nevével dicsekedhessem.“

„Ne vegye rossz néven igazgató ur — viszonzá a magas állásu ur — lássa, keveset nem adhatok állásom, sokat nem imént közzölt nagy kiadásaim miatt.“

„Szabad-e koczkáztatnom tiszteletteljesen még egy észrevételt? — kérdém. „Szívesen meghallgatom“ — lón a viszonzás.

„Krisztus urunk azt tanította: Arról ismerlek meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek. Hogyan folyamodom én az izraelitához, ha ily fényes ész és jóltevő lélek a mi keresztényügyünket nem segítik?“

Bármily szelíd volt e szó, láthatólag kellemetlen volt hatása.

„Bocsánat, hogy a kívánságnak a mondott ok miatt eleget nem tehetek“ — ez volt, kézszorítás és a búcsuzás szava utolsó szónk. Ez a harmadik megtagadás emlékezetes lesz előttem. Nem pirulok érette, de kis ekkleziánkat sajnáltam, s az unitarizmus iránti ragaszkodásom erősebbé lett, mint volt valaha! Felfogadtam, hogy fokozott buzgósággal gyűjtök a más vallások közügyeit szívesen viselem, s tettekkel fogom ezután is bebizonyítani, hogy bár az otrombaság Krisztus tagadónak, Ariánusnak mondja az unitáriust: az igaz emberszeretetet, a másokkal jóltétel erényét, a közügyek iránti érdeklődést egy vallás sem fejtí ki a szívből úgy, mint az unitárius hitvallás. Tudom, ezt teszik hitsorsosim is, hogy meglássék, hogy mi Krisztust sok másoknál inkább tiszteljük s tanításait inkább követjük, mint a kik keresztet állítanak szenvedései ábrázolására, de szeretet-parancsait nem követik, s a szükség keresztjét hordozókon szívők nem indul meg.

Kellemes tapasztalásaim egyike volt az unitarizmus iránti rokonszenv sokfelőli nyilvánulása. Szép vallás ez, — mondák — igazán a józan ész vallása, mely halad a tudomány és az emberiség fejlődésével s értelemmel emelkedésével. Ne higgyék az urak. — mondá egy fölvilágosult r. katholikusként — hogy mi mind hinnők azokat a dolgokat, a melyeket másfélszer év előtt dogmákká avatott az akkori idők szelleme és korlátoltsága. Tudunk mi is gondolkozni s főképen a vallás erkölcsi oldalára helyezünk súlyt.

Egyszerű és szép vallás ez a ti vallástok, — mondá egy ágostai hitvallású tudós — szeretem tiszta, józan tanait s cziczoma nélküli szertartásait. Miért nem fejezitek ki nyilvánosan is? — kérdém. — Azért, mert akkor megszűnnénk lutheránusok lenni, ahhoz pedig a nép ép úgy ragaszkodik, mint a tietek Dávid Ferencz eszményes vallásához.

Egy kedves református barátommal is érdekes szóváltásom volt. Kérdezém: Nem ad nekem a pesti unitárius templomra egy forintot? — Kettőt adok, barátom. Hogyne adnék, mikor engem képviselővé egy unitárius kitűnő pap 90 szavazata tett. Jeles egy ember ez az . . . i pap! A félvilág kincsét ígérték neki, hogy tölem elvonják, de nem sikerült. Eszes, erős akaratú ember. Tettem ekkleziájának már egy kis alapítványt, de még teszek. Jóféle nép az az unitárius, barátom! Még majd a pesti templomokra én is gyűjtök.

Midőn kissé bele melegedtünk a beszédbe, kérdé barátom: Ugyan miért nem lesztek ti unitáriusok kálvinistává, mily kevés a különbség közöttünk?! — Azért, — felelék én — mert nem akarunk a fejlődés útján visszamenni. Legyetek ti unitáriusokká, ez előhaladás lesz. Lásd, tudomány, művészet, ipar, hadászat, minden, az

egész világ halad, semmi sem áll, csak a ti vallástok és a katholicismus. Kiséreljük meg az egyesülést.

Barátom elmosolyodott. -- Nem vagytok ti tévedésben vallástok értéke s missiója felől, te barátom? Ti vagytok, a kik alapítótokat is elhagytátok, 1579-től fogva folyton távoztok Dávid Ferencztől, ti mentek igazán visszafelé. Most már látom, hogy fordulat van nálatok. De mikor tisztul meg elöttetek a helyzet?

Én megjegyzém, hogy e visszamenés oka főleg I. Rákóczy fejedelem 1638-ki deési gyűlése, de ezt hagyjuk. Mondám tovább, hogy az én értemre még egyszer Ugron István azt az egyesülési kérdést intézte volt egy unitáriushoz és ép azt felelte, a mit most én; félszázad telik el azóta nemsokára, feledésbe megy a mi beszédünk is, s ti és mi nem emelkedve az elvek és tisztultabb vallás és szellem magasb körébe, maradunk alant, a rideg gyakorlat és anyagi érdekvédelem terén, meltengetve magát s szívatgatva tüzét mindenik a maga húsos fazakainak.

Érdekes beszélgetésem volt Jelencsik Vincze tábornokkal, a kivel fölelevenítettük a régi honvédelet sok kedves álmait, a mik nem valósultak meg, vagy csak félig-meddig lettek olyanokká, a mint mi hittük. Mikor kérdeztem tőle: ad-e nekem unitárius templomra egy forintot? Villogott a szeme s felpattanva ülőhelyéről: hogyné adnék az én honvéd bajtársamnak? miféle gondolat az? Kettőt adok és segédemet is felkérem, hogy irodámban elhordozza a kiskönyvet. Nem vagyunk mi oly Reglement-rágó katonák, hogy ne tudjuk, mi az az unitárius vallás, s mi a hivatása templomának a fővárosban. Igen is tudjuk, s ennek bizonyításaul ime ez az egyik flores az enyim, másik a feleségemé, adjutánsom is majd megteszi a magáét. S valóban, ha jól emlékszem, 5--6 forint gyűlt a derék magyar tábornok irodájában. Cserhalmay vezérőrnagy szintén egész lelkesedéssel adott rá, Benkő Rezső ezredes — ma tábornok — szintén. Adtam én már egy helyre, igazgató ur — szóla hozzám — de hogy kosarat ne kapjon, önnek is adok szívesen, kevésből keveset, jegyzé meg tréfásan.

Feltűnő az, hogy dr. Pap Samu, a kit bölcsészeti műveltsége rendkívül magasra emelt, kérésemre, előzékenyül tiz szelvényt vett át. Megemlékezett édes anyjára, meg neje második anyjára, Kriza püspöknére és sok unitárius jóakarójára s barátjára, a kikkel egy közügyet előmozdítani örömének tartja. Engemet úgy is sok kedves viszony fűz az unitáriusokhoz — mondá — szívesen adom e csekélységet.

Mikor már gyűjtőivemen magas állásu állam-és kormányférfiak jeles tudósok, írók, tanárok, közművelődési intézeteink előkelő férfiai tekintélyes számban voltak bejegyezve, ki akartam egészíteni könyvemet s örömet művészi jelesek neveivel. Látogatást tettem Kolozsvár kegyenczénél, özvegy Szerdahelyi Kálmánné, született Prielle Cornelia urnónél, s ő nemcsak aláírt, de kérésemre szíves volt művész barátai s barátnéi előtt is könyvecskémet bemutatni, oly fényes eredménynyel, a miről nem is álmodtam. Mind a huszonöt iratlan lapot elvették, nekem, vén gyermeknek, olyan vig karácsonyt csinál-

va, mint csinál kis gyerekeknek a karácsonyfa. Megköszöntem akkor, s megköszönöm most nyilvánosan a közkedvességben élő népszerű művésznőnek és összes társainak nemes érdeklődését az általam oly fontosnak jelzett s rokonszenveikbe ajánlott ügy iránt. Ifjuságom óta lelkesültem a magyar színművészet férfi és nő képviselői iránt. Mint egyszerű író tettem érdekökben tollammal, a mit lehetett, jól esik, hogy tiszteletemet irántok átalában, mint a magyar nemzeti műveltségnek e földön meggyökereztetői s elterjesztői iránt kifejezhetem. Könyvecskémmel beszámoltam ma, de magát a könyvet, mint kedves történelmi emléket, sőt rám nézve ereklyét, elteszem gyűjteményembe. El van ugyan az tépve-nyűve, mint a Vörösmarty Vén czigánya nyirettyűje, a táblák összetördelve, az elsőnek fele elveszett, mintha valahol csatában lett volna; pedig egyebet nem tettem, mint vagy két évig téli, nyári kabátom zsebében hordoztam, fiókba zártam, író asztalomon hevertettem, barátainnak gyűjtés végett hetekig, sőt hónapokig is kézről-kézre adtam, postán ide-amoda elküldöztem, szóval: bizony egy kissé elviselődött, megrongyollott; de tartalma, a sok kitünő hazafi és honleány, a kiknek aláírásában én vagy személyem, vagy az ügy iránti rokonszevu látható bizonyítékát birom, kedves fog lenni előttem mindörökké. Fogadják egyenként és összesen szivem őszinte háliját érette.

Van nekem még két két gyűjtő-könyvecském: az egyik egy magas állásu egyházi férfinál, több hónap, sőt tán egy év óta, a másik szintén igen magas helyen. Remélem, hogy mindkét helyről ugy érkeznek vissza, hogy örömöm telik benne. A mikor Isten mindkettő betöltésére rá segít — a mi csak egy nagy ígéretem rövid időn reménlett teljesítése után lehet — el fogom mondani annak is a történetét. Kivált egyiké összefügg a közlésemben érintett üres kosaraim egyikével.

JAKAB ÉLEK.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, január, 1886.

1885. év. — A „Némi pap“ Renan urtól. — A XVI. száz történelmi nagy jele-
netei Tortorel-től és Perrissin-től. — A halottak — Rouville lelkész.)

Szerkesztő ur!

A legutóbb mult esztendő minden tekintetben megérdemli, hogy Franciaországban megenyélkezzenek róla. A politika mind itthon, mind künn elég lármát csinált és elég szenvedélyes vitákat idézett elé arra, hogy az 1885 megmaradjon emlékünkb. A választási küzdelem, mely még nincs egészen bevégezve, nagy mozgalmat idézett elő; következménye némelyekre nézve nagyon is váratlan meglepetés volt; következései még annyira bizonytalanok, hogy hatása még mindig élénk. Az a látszó nyugodtság, mely az elnökválasztásnál uralkodott, a kedélyekben némi csillapodást, a köztudatban ohajtott nyugodtságot idézett elő. Ha ez a nyugodtság megmarad és ha mindenki önmagához térve a kérdéseket komolyan nézi, felhagyva az utopiákkal, akkor az 1885. év áldásos gyümölcsöket fog teremni. Franciaországnak nagy szüksége van erre.

Az állam és egyház közti viszonyban is sok ideig látható nyomokat hagyott maga után a mult év. Az állam azt vélte, hogy — talán igen is — szigoruan kell eljárnia, midőn jelentékeny számú katholicus papnak a fizetését felfüggesztette, a kik, igazán szólva, nem alkalmazkodtak a Concordatum intézkedéseihez. Meglehet, hogy a kormány részéről talán ügyesebb eljárás lett volna, hogy némely oly tényeket ne is vegyeu tekintetbe, a melyeket tekintetbe veendőknék tartott. A katholicus papság taktikája az, hogy martyrnak tűnjék fel; s ha saját hálójába fogják meg, örömeire válik. Jobb lett volna fel sem venni apró kitéréseit s ezáltal mutatni meg neki, hogy nem félnek tőle. Mindenesetre a kormány szigoruan végrehajtotta a Concordatum alkalmazását. A közoktatási intézeteknek világiakká való tétele szakadatlanul foly; ez történik a humanus intézetekkel is, melynek a kór- és árvaházak, bölcsődék.

Az, hogy a költségvetés rendén az isteni szolgálatra előirányzott összegből nagyon sokat töröltek, a protestans egyházat is érintette a katholicusokkal együtt. A megállított arány meglehetősen helyes, de az intézkedés mégis érzékenyebben sújtja a protestansokat, mint a katholicusokat. A protestans cultus számára megállított egész összeg jelentéktelen csekélység a katholicus cultus számára megállit-